

HAMERLI PETRA

SIKERÜLT-E AZ OLASZ KÜLÜGYMINISZTERIUM „FASIZÁLÁSA”?

1. Bevezetés

Jelen tanulmányomban azt a kérdést kívánom megválaszolni, hogy vajon sikerült-e „fasizálni”, azaz a fasiszta politikának megfelelően átalakítani az Olasz Külügyminisztériumot. A kérdés nemcsak az olasz diplomácia történetének szempontjából jelentős, hanem azért is, mert ennek vizsgálata a fasiszta berendezkedésről alkotott képünket is árnyalhatja. A fasiszta rezsim hosszú ideig, 1922-től 1943-ig uralkodó tudott maradni Olaszországban. Vezetője, Benito Mussolini olasz kormányfő hosszú távú célja kétségtelenül a totalitárius állam megteremtése volt, azonban a fasizmus kutatóiban több szempontból is felmerülhet – vagy legalábbis fel kellene, hogy merüljön – az a kérdés, hogy vajon kiépült-e valóban a diktatúra a fasiszta Olaszországban. Az egyik tényező, amely ezt a problematikát felveti, éppen az Olasz Külügyminisztérium esete, amelyet a következőkben igyekszem átfogóan ismertetni.

2. Grandi kinevezése a Külügyminisztériumba, 1925

Mint ismeretes, a fasiszta párt 1922-ben került hatalomra, azt követően, hogy III. Viktor Emánuel olasz király 1922. október 31-én miniszterelnökké nevezte ki Benito Mussolinit, a párt vezetőjét. Noha a Duce hamarosan a saját kezébe vette a külügyminiszteri tárcát, a külügyminisztérium „fasizálása”, azaz a fasiszta politikának megfelelő átalakítása váratott magára. A feladattal Mussolini Dino Grandit bízta meg, akit 1925. május 15-én nevezett ki külügyi államtitkárrá.¹ Erre azért volt szükség, mert a Külügyminisztérium dolgozóinak túlnyomó többsége a liberális kormányok idején²

1 Nello, Paolo (2003): Dino Grandi. Il Mulino. Bologna. 89. old.

2 Az olasz egység létrejötte (1861) után – gyakori kormányváltások mellett – a legfőbb politikai irányt a liberális pártiak képviselték, ezért a fasiszta párt hatalomra jutását megelőző időszakot szokás a liberális kormányok idejeként emlegetni. Részletesen: Ormos Mária (2019): Mussolini. Kossuth. Budapest.

foglalta el hivatalát, s ugyancsak abban az időszakban – 1891-ben – nevezték ki külügyi főtitkárrá (*segretario generale degli esteri*) Salvatore Contarinit, aki az évek során gyakorlatilag teljhatalomra tett szert a minisztériumban. Erős befolyását a fasiszta párt hatalomra jutása után is sikerült megőriznie, azonban Mussolini túlzottan hagyományosnak és elavultnak tartotta az olasz diplomáciát, amely szerinte nem állt összhangban a fasiszták hosszú távú külpolitikai elképzeléseivel. Mussolini viszont híján volt a kellő diplomáciai tapasztalatnak, így a korai időszakban kénytelen-kelletlen elfogadta Contarini pozícióját.³

Politikáját tekintve Contarini arra törekedett, hogy a lehető legjobban megerősítse Olaszország nemzetközi tekintélyét, ugyanakkor ezt úgy tegye, hogy az ország jó viszonyban maradjon a környező államokkal. A külügyi főtitkár tisztségében volt a versailles-i békerendszer teremtette megváltozott viszonyokkal, azok Olaszországot érintő hatásaival, és a hagyományos olasz külpolitikát igyekezett beleilleszteni ebbe a viszonyrendszerbe, valamint a békeszerződéseket követően formálódó szövetségi rendszerekbe. Mussolini azonban opportunistának minősítette Contarini politikáját, és gyökeres változásokat kívánt véghezvinni az olasz diplomáciai életben.⁴

Ez korántsem jelenti azt, hogy Mussolini az első években kiforrott külpolitikai programmal rendelkezett volna, már csak azért sem, mert hatalomra jutását követően elsősorban a fasiszta berendezkedés megszilárdítására koncentrált, és diplomáciai lépéseit is ennek rendelte alá. Ennek megfelelően Mussolini igyekezett kedvező képet kialakítani Európa más államaiban a politikájáról. Különösen fontos volt számára az Angliával való jó viszony megalapozása, mivel a szigetország ellensúlyozhatta Franciaország közép-európai terjeszkedését, ami Olaszország érdekeivel ellentétben állt. Mindazonáltal Mussolini koncepciójában már ekkor is helyet kapott a versailles-i békerendszer felülvizsgálatának gondolata, amit Európa elemi érdekének tartott.⁵

Később Mussolini célja – Renzo De Felice olasz történész megfogalmazásával élve – a *sicurezza* (biztonság) és az *espansione* (*expansió*) lett. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy az olasz kormányfő hosszú távú elképzelését tekintve afrikai gyarmatok megszerzése révén kívánt terjeszkedni a Mediterráneum térségében, amihez első lépésként a Duna-menti és a balkáni régió

3 Di Nolfo, Ennio (1960): *Mussolini e la politica estera italiana (1919–1933)*. Cedam, Padova. 46. old.

4 Di Nolfo (1960) 46–48. old.

5 De Felice, Renzo (1974): *Mussolini il duce I. Gli anni del consenso 1929–1936*. Il Mulino, Bologna. 336–339. old.

befolyás alá vonását tartotta szükségesnek, hogy ily módon biztosítsa hátor-
szágát a gyarmatosító politikához.⁶

E célok megfogalmazása azonban még messze volt. Egyelőre 1925-ben járunk, amikor a fasiszta külpolitikát a kiforratlanság jellemezte, és az az igény, hogy a külügyminisztériumot is a rendszer szolgálatába állítsák. Ezt kapta fel-
adatul Grandi, akinek kimagasló intelligenciájára és politikusi, valamint újság-
írói vénájára már egész fiatal korában felfigyeltek azok, akik ismerték őt. Mivel
ezekhez a képességekhez szervezői készség is társult, a fiatalember, aki 1920
őszén csatlakozott a fasisztákhoz, 1921 elejére a mozgalom egyik vezéralakja
lett. A fasiszta párt megalakulását és hatalomra jutását követően az ifjú Grandi
előbb belügyi államtitkár lett, majd ezt követte az említett kinevezés. Új meg-
bízásától Grandi eleinte idegenkedett annak ellenére is, hogy tisztában volt
azzal, hogy Mussolini a kinevezésével voltaképpen azt juttatta kifejezésre, hogy
ő is észrevette kiemelkedő képességeit. A Duce azért választotta őt a külügyi
államtitkári posztra, mert maga mellett kívánt tudni a minisztériumban valakit
a fiatal fasiszták közül, hogy ne legyen egyedül a háborút megelőzően kiépült
diplomáciai kar tapasztalt rókái között. *„E feladatra engem választott, s e válasz-
tásért nem lehetek elég hálás neki. Hamarosan ráébredtem arra, hogy az én hiva-
tásom a diplomata lét, és nem pedig az újságírás, az ügyvédkedés és a bel- és párt-
politika.”*⁷ – írta későbbi visszaemlékezésében Grandi.

Az Olasz Külügyminisztérium munkatársának lenni igazi kihívást jelen-
tett a harmincéves fiatalember számára, aki fiatal kora ellenére a pályán hosz-
szú éveket eltöltő, idősebb diplomaták főnökévé vált. A külügyi államtitkári
(*sottosegretario degli esteri*) pozícióban eltöltött négy év alatt Grandinak volt
alkalma informálódni a tapasztalataikról, és ellesni a fortélyaikat. Mivel az ifjú
a fasiszta párton belül is úgy vált híressé, mint „*pezzo grosso*”, azaz „keményfiú”,
kezdetben néhány kolléga tartott az érkezésétől. Ezt látva Grandi tudatosan
egy kis irodát választott munkahelyéül az államtitkár megillető díszes szalon
helyett, amivel szerény és visszafogott ember benyomását keltette. Az iránta
érett kezdeti bizalmatlanságot pedig azzal sikerült eloszlatnia, hogy minden
beosztott iránt igyekezett egyforma tiszteletet tanúsítani, és az addigi gyakorlat-
tól eltérően egy-egy fontos kérdés megvitatása során nem az egyedül meghozott
döntéseit ismertette a munkatársakkal, hanem – ellenkező módszert követve –
ülést hívott össze, ahol minden jelenlévő véleményét meghallgatta, majd ezek
összegzése után döntött. A kollégák többsége nagyra értékelte, hogy érdemben

6 De Felice (1974) 347. old.

7 Grandi Dino (1985): *Il mio paese. Ricordi autobiografici*. A cura di Renzo De Felice. Mulino, Bologna. 203. old.

hozzászólhatnak a felmerülő kérdésekhez, és nem csupán felülről jövő utasításokat kell végrehajtaniuk.⁸

Amikor Grandi külügyi államtitkár lett, két határozott külpolitikai célt fogalmazott meg, amelyek valahol félúton helyezkedtek el Mussolini és Contarini álláspontja között. Contarininhoz hasonlóan Grandi is úgy vélekedett, hogy az európai béke fenntartása Olaszország elemei érdeke, ugyanakkor Mussolini elképzeléséhez állt közelebb az a nézőpontja, miszerint Olaszországnak nyílt akciót kell folytatnia a londoni szerződés ígéreteinek teljesülése érdekében.⁹

Ahhoz, hogy érthetővé váljon az álláspontok közötti hasonlóság, érdemes megemlíteni azt az ismert tényt is, hogy már a 19. század második felének liberális kormányai is úgy vélték, hogy Olaszország az afrikai gyarmatosítás révén tehet szert nagyhatalmi pozícióra, amit jól példáz az Etiópia elfoglalására irányuló kísérlet (1895), vagy Líbia gyarmatosítása (1912). Ennek ismeretében elmondható, hogy az alapvető külpolitikai irányvonal gyakorlatilag megegyezett az olasz egység létrejöttét (1861) követően formálódó elképzelésekkel.¹⁰ Ebből következően a három férfiú elgondolását hiba lenne egymással ellentétesnek minősíteni, különbség inkább a módszereket illetően figyelhető meg közöttük. Fogalmazhatnánk úgy is, hogy Contarini, Mussolini és Grandi végső célja voltaképpen ugyanaz volt: nagyhatalommá és a nemzetközi élet fontos szereplőjévé kívánták tenni Olaszországot, azonban ennek gyakorlati lépéseiről – mint láthattuk – eltérő elképzeléseik voltak.

Ahhoz, hogy Grandi szerepét a későbbiekben értékelhessük, szükséges röviden kitérni arra, hogy miként alakult Contarini és Mussolini viszonya az időszakban, és milyen eltérések mutatkoztak meg kettejük külpolitikai lépéseiben. Amint arra már utaltam, hatalomra jutása után Mussolini energiáját elsősorban az országban felmerülő belpolitikai problémák megoldása kötötte le, amely elengedhetetlen feltétele volt a rezsím megszilárdításának, így az első években a külpolitikának kevesebb figyelmet tudott szentelni,¹¹ és nem rendelkezett kellő diplomáciai tapasztalattal ahhoz, hogy tanácsadók nélkül irányítsa a külügyminiszteri tárcát.¹² Jól jellemzi Mussolini hozzáállását az, hogy – legalábbis eleinte – a nemzetközi közönségnek is szánt nyilatkozataiban sokszor

8 Grandi (1985) 205. old.

9 Grandi (1985) 206. old.

10 Candeloro, Giorgio (2014): *Storia dell'Italia moderna*. Vol. 9. *Il fascismo e le sue guerre 1929–1939*. La Feltrinelli, Milano. 158–162. old.

11 De Felice (1974) 323. old.

12 Di Nolfo (1960) 46. old.

hangoztatta, hogy Olaszország elfogadja a versailles-i békerendszert, azonban az olaszok előtt elmondott beszédeiben számos olyan utalást tett, amelyek éppen ennek ellenkezőjét sugallták, vagyis azt, hogy a békeszerződések megváltoztathatók, amennyiben a külpolitikai érdekek úgy kívánják.¹³

3. A Mussolini–Contarini konfliktus

Az alapvetően egyeduralomra törő Mussolini azonban mindennek ellenére nem tűrhette sokáig a másodhegedűs szerepét a Külügyminisztériumban sem, és nem kellett sok időnek eltelnie ahhoz, hogy mindennaposá váljanak a konfliktusok közte és Contarini között. Amint Grandi is megemlékezett róla, Mussolini és Contarini első komoly vitája a korfui incidens (1923) kapcsán robbant ki. Ennek lényege az volt, hogy az 1919 óta tartó török–görög háború alatt a szigeten nemzetközi határvédők állomásoztak, akinek olasz tagjai közül néhányan áldozatul estek a görög támadásoknak. Válaszul Mussolini – mintegy erőfitogtatásként – a sziget elfoglalása mellett döntött, amit Contarini – aki attól tartott, hogy az incidens lehetetlenné teheti a Nagy-Britanniával való jó viszony kialakítását – hevesen ellenezett, és be is nyújtotta lemondását, miután Mussolini nem vette figyelembe a javaslatát. A távozást a kormányfő nem fogadta el, így Contarini még néhány évig a hivatalában maradhatott.¹⁴

Ugyancsak vitás pontot jelentett az 1918-ban megalakult Szerb–Horvát–Szlovén Királysággal – 1929-től hivatalossá lett nevén Jugoszláviával – kapcsolatban követendő politika. A fentebb vázolt külpolitikai célok – a közép-európai és balkáni befolyás kialakítása – ismeretében nyilvánvaló, hogy a délszláv állam akadályt jelentett Mussolini törekvéseiben, aki elsődleges fontosságúnak tartotta Jugoszlávia kiiktatását, vagy legalábbis gyengítését. Pietro Badoglio vezérkari főnöknek köszönhetően kidolgozott terv is született ennek végrehajtására vonatkozóan (Badoglio-terv), amely a délszláv állam ellenséges országok általi körbekerítését, illetve a horvát és macedón szeparatisták segítségével történő felbomlasztását célozta.¹⁵ Contarini ezzel szemben úgy vélekedett, hogy egy Jugoszláviával történő kompromisszum hosszú távon több eredményt hozhatna az olasz külpolitikában. Ebben a kérdésben Contarini győzött, aminek

13 Garai Ildikó (2003): A fasiszta hatalomra jutást megelőző és azt követő külpolitika összehasonlítása. *Külügyi Szemle*, 2003/3. szám. 153–183. old.

14 Candeloro (2014) 165.

15 Bucarelli, Massimo (2006): *Mussolini e la Jugoslavia 1922–1939*. B. A. Graphis, Bari. 11. old.

bizonyítéka az 1924. január 27-én aláírt római egyezmény, amelyben a jugoszláv és az olasz kormányok több, addig vitás pontról állapodtak meg.¹⁶

Az a forgatókönyv, hogy egy-egy nézeteltérést követően Contarini benyújtotta lemondását, amit Mussolini nem fogadott el, többször megismétlődött, ám 1926-ban végleg szakításra került sor közöttük. Az ezt előidéző konfliktus a jelentős lélekszámú német kisebbséget számláló Alto Adige kapcsán bontakozott ki,¹⁷ aminek közvetlen előzménye az volt, hogy az 1925. október 16-án aláírt, Németország határait garantáló locarnói szerződés nem rendelkezett az osztrák–német határokról, így Németországot a megállapodás nem kötelezte az Ausztriát Olaszországtól elválasztó Brenner-hágó, mint határvonal garantálására, ami miatt Mussolini tartott az Anschluss lehetőségétől is.¹⁸

Mussolini a szerződés aláírását követően is igyekezett nyomást gyakorolni a dokumentum előkészítésében kulcsfontosságú szerepet betöltő Aristide Briand francia külügyminiszterre a Brenner-hágó és Alto Adige ügyében, így az olasz–osztrák–német vita tovább folytatódott. 1926 februárjában Gustav Stresemann német külügyminiszter és Heinrich Held bajor tartományi elnök nyíltan kritizálta az olasz kormányfő „nemzetiségtől megfosztó” politikáját (*snazionalizzazione*), amire válaszul Mussolini provokatív beszédben adta értésre, hogy nem hajlandó módosítani az asszimilációs politikán, mivel a fasiszta Olaszországnak joga van határain túlra is kiterjeszteni a hatalmát, amennyiben a diplomáciai érdekek úgy kívánják.¹⁹ Lépését Mussolini a francia *Petit Parisien* című napilapnak adott interjújában azzal indokolta, hogy beszédét a láthatóan erősödő pángermán törekvések elleni felszólalásnak szánta, amelyet csak határozott közbelépéssel és nemzetközi összefogással lehet megakadályozni.²⁰ Ezzel egy időben Mussolini kifejtette Lothar Egger-Möllwald rendkívüli osztrák követnek, hogy felszólalásában elsősorban arra célzott, hogy amennyiben az Anschluss bekövetkezne, Olaszország nem fogja tétlenül nézni a fejleményeket.²¹

16 Di Nolfo (1960) 47. old.

17 Az Olaszországot az első világháborúba való belépésre ösztönző londoni titkos szerződés (1915. április 26.) területi ígéretei közül Trentino-Alto Adige (Dél-Tirol) volt az egyik, amelyet Olaszországnak ítélt a békekonferencia. A térség németajkú lakosait Mussolini a kisebbségi jogok korlátozásával igyekezett asszimilálni, ami a későbbiekben a német–olasz viszony egyik vitás pontját jelentette.

18 Candeloro (2014) 169. old.

19 Di Nolfo (1960) 143–144. old.

20 De Felice (1974) 358. old.

21 ASMAE. Archivio personale di Dino Grandi. Busta 8. Fasc. 76. Sottofasc. 3. Szám nélkül. Colloquio con Egger, 1926. február 10.

Az elhangzottak erőszakos hangnemével Mussolini kivívta a mindig békés kompromisszumra törekvő Contarini neheztelését, aki az esetet követően távozott a Külügyminisztériumból. Az ismert olasz történész, Ennio Di Nolfo nézete szerint Contarini már évek óta problematikusnak tartotta a Mussolinival való együttműködést, ezért jó ideje kereste a megfelelő alkalmat a szakításra, vagyis félreállása önkéntes volt.²² Az eseményeket közlelő figyelemmel kísérő Grandi azonban másként emlékezett. Szerinte Contarini – akit sértett, hogy Mussolini nem egyezett vele előzetesen a németeknek adandó választ – abban a biztos tudatban nyújtotta be lemondását, hogy a kormányfő a korábban megszokott gyakorlatnak megfelelően úgysem fogja elfogadni azt, ám ezúttal tévedett. Ily módon Grandi vélekedése éppen ellentétes az előző állásponttal, ugyanis eszerint Contarini valójában nem óhajtott távozni, és Mussolini volt az, aki ürügyet keresett az eltávolításához.²³

Di Nolfo okfejtése és Grandi megítélése megegyezik arról, hogy Mussolini azért nevezte ki Grandit 1925-ben külügyi államtitkárnak, mert így akarta biztosítani a Külügyminisztérium fasizálását.²⁴ Ezt az egyezőséget figyelembe véve Contarini távozásának körülményeit illetően Grandi véleménye helytállóan értékelhető. Ezt támasztja alá az is, hogy Contarini félreállítása után Mussolini Grandit kívánta kinevezni külügyi főtitkárrá, azonban ő azt válaszolta, hogy még nem érzi felkészültnek magát a megisztelő felkérés elfogadására, s Chiaromonte Bordonarót javasolta maga helyett, akit egyébként Contarini is nagyra becsült. Mussolini elfogadta a tanácsot, Bordonaro két évig viselte a főtitkári hivatalt, majd Londonba akkreditálták nagykövetnek.

4. Grandi külpolitikájának jellemzői

Mint Grandi visszaemlékezett, Bordonarótól és Contarinitől egyaránt rengeteget tanult ezekben az években, és Contarini tanácsait a későbbi pályafutása során is igyekezett szem előtt tartani.²⁵ Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy Grandi külpolitikája sok tekintetben közelebb állt Contariniéhoz, mint Mussoliniéhoz.²⁶ Ennek egyik ékes bizonyítéka a locarnói szerződés ügye. Az 1925. október 16-án aláírt megállapodás, amelyben Németország – Nagy-Britannia

22 Di Nolfo (1960) 144. old.

23 Grandi (1985) 238. old.

24 Grandi (1985) 203. old.

25 Grandi (1985) 238–240. old.

26 Grandi (1985) 238–240. old.

és Olaszország garantálása mellett – vállalta, hogy sérthetetlennek ismeri el a Franciaországgal és a Belgiummal fennálló határait, s egyúttal döntőbíró-sági szerződéseket kötött Belgiummal, Csehszlovákiával, Franciaországgal és Lengyelországgal, jelentős fordulat volt az első világháborút követő nemzetközi kapcsolatokban. A svájci kisvárosban kötött egyezményt Európa-szerte a béke biztosítékaként ünnepelték.²⁷

Az olasz garanciát azonban nem volt könnyű megszerezni, s Grandinak minden meggyőző erejére szüksége volt ahhoz, hogy Mussolinit rábírja a szerződés aláírására. Az angol és a francia kormányok képviselői 1925 őszén Genfben ültek össze az előzetesen kidolgozott szerződéstervezet megvitatására, és a konferenciára Mussolinit is meghívták. Az olasz kormányfő először örömmel fogadta az invitálást, azonban kikötötte, hogy az olasz jóváhagyásért cserébe azt kéri, hogy a garanciát terjesszék ki az olasz–osztrák határt képező Brenner-hágóra. Miután Párizs és London kijelentette, hogy nem vállalhatnak ilyen kötelezettséget, Mussolini kifejtette, hogy ez esetben Olaszország nem vesz részt a paktum megkötésében, mivel a semmiért cserébe nem hajlandó Franciaország védelmére kelni egy esetleges német agresszió esetén. Így a francia–olasz tárgyalások elbuktak, de a brit kormány nem mondott le arról, hogy Olaszországot is bevonja az egyezménybe.²⁸

Grandi úgy vélte, hogy a hosszú távú célok elérése érdekében szükség van a kompromisszumra az angolokkal és a franciákkal, így Olaszországnak a sérelmei ellenére részt kell vennie garantáló félként a locarnói szerződés megkötésében. Az egyezménybe történő bevonással ugyanis Anglia és Franciaország – legalábbis elviekben – elismerték Olaszország nagyhatalmi pozícióját, továbbá a szerepvállalás megalapozta az olasz kormány számára, hogy e két állammal és Németországgal egyaránt konszolidált viszonyt alakíthasson ki a jövőben. Mussolinit azonban nem lehetett egykönnyen meggyőzni, s továbbra is makacsul ragaszkodott a megbeszélés bojkottálásához. Grandi csak hetek múltán, Austin Chamberlain brit külügyminiszter segítségével tudta rávenni Mussolinit a szerződés aláírására, így végül sikert könyvelhetett el. Grandi később is úgy vélekedett, hogy ha Európa hű maradt volna a locarnói szerződésben foglaltakhoz, akkor sok tragédia elkerülhető lett volna.²⁹

Noha Grandi és Mussolini nézetei nem mindenben egyeztek, a Duce elismerte, hogy Grandi az államtitkári poszton töltött évek alatt olyan nemzetközi tekintélyre tett szert, ami nagyban elősegítheti, hogy a fasiszta berendezkedést

27 Candeloro (2014) 169. old.

28 Grandi (1985) 217–218. old.

29 Grandi (1985) 219–224. old.

külföldön is elfogadják, és Olaszországot jelentős diplomáciai tényezőként tarták számon, ezért 1929. szeptember 12-én külügyminiszterré nevezte ki Grandit. Az újdonsült miniszter – amellet, hogy egyetértett a külügyminisztérium „fasizálásának” elvével – hangsúlyt fektetett arra is, hogy a pártérdekeknek megfelelő átszervezések úgy történjenek, hogy a legrátermettebb, a diplomáciai életben jelentős szerepet betöltő és külföldön is kedvelt diplomaták valamilyen módon az intézmény kötelékében maradhassanak. Mussolinit azzal az érveléssel győzte meg a módszere helyességéről, hogy a „régigárdát” megtartását a többi állam garanciának tekinti majd arra nézve, hogy a fasizmus nem kíván gyökeres átalakításokat véghezvinni a külpolitikát tekintve. Ezt látva külföldön könnyebb volt elfogadtatni a fasiszta berendezkedést. Vagyis Grandi olyasvalaki volt, aki a többnyire idősödő diplomatákat jelentő külügyi dolgozókkal is együtt tudott működni, és külföldön is meg tudta alapozni a nemzetközi tekintélyét.³⁰ A Grandi által kivitelezett átalakítás a diplomáciai kar „megfiatalodását” eredményezte abban a tekintetben, hogy pályázatot íratott ki külügyi tisztségek betöltésére, amelyek révén sok tehetséges, ambíciózus fiatal bekerült a külügyminisztériumba, akik többnyire fasiszták voltak. Grandi azonban tisztában volt azzal, hogy a nemzetközi tekintély fenntartása érdekében szüksége van a Contarini-éra diplomatáinak tapasztalatára, ezért az átszervezés inkább az adminisztratív hivatalokat érintette, mintsem a követi posztokat.³¹

Grandi alapvetően Contarini politikáját követte abban a tekintetben, hogy elődjéhez hasonlóan ő is meg volt győződve arról, hogy az európai béke elemi érdeke Olaszországnak, annak ellenére is, hogy a versailles-i békerendszer nyilvánvalóan és jogosan fájdalmat okozott az olasz népnek. Az ebből fakadó belső problémák megoldásához az újdonsült külügyminiszter szerint arra lett volna szükség, hogy egy erős, megfontoltan döntő, határozott és a többi néppel együttműködni kész Olaszországot mutassanak a világnak. Ez úgy lett volna elérhető, ha az olaszok aktívabban vettek volna részt a Nemzetek Szövetsége, vagy közkeletűbb nevén a Népszövetség tevékenységében, és segítettek volna előmozdítani a többi nagyhatalommal, főként az Angliával és a Franciaországgal való konszenzust. Az 1919-ben kialakított békerendszer azonban olyan érdekellentéteket és sérelmeket eredményezett, amely feloldhatatlan konfliktusforrásokhoz vezetett az említett államok között, és az 1929–1931 között eluralkodó gazdasági világválság tovább fokozta a nemzetközi konfliktusokat.

30 Lefebvre D'Ovidio, Francesco (2016): *L'Italia e il sistema internazionale. Dalla formazione del Governo Mussolini alla Grande depressione (1922–1929)* Vol. II. Edizioni di Storia e Letteratura, Roma. 238. old.

31 Lefebvre (2016) 263. old.

Úgy vélte, hogy az európai béke biztosításához a négy nagyhatalom, Franciaország, Olaszország, Nagy-Britannia és Németország zavartalan együttműködésére lett volna szükség, valamint arra, hogy a nevezett országok megbékéljenek a Szovjetunióval is.³²

A locarnói szerződéshez hasonló esetnek tekinthető Grandi pályája szempontjából az 1930-ban kezdődő londoni leszerelési konferencia ügye. Az eseményre a brit kormány 1929 októberében küldte el a meghívót az Amerikai Egyesült Államok, Japán, Olaszország és Franciaország kormányainak. Mussolini nem értett egyet a lefegyverzéssel, ezért hallani sem akart arról, hogy Olaszország elfogadja Anglia meghívását, ami miatt egy ideig úgy tűnt, hogy megismétlődik a locarnói eset. Korábban – Franciaországgal együtt – már visszautasított egy hasonló céllal, Genfben szervezett konferenciára szóló meghívást, amelyet az Amerikai Egyesült Államok kormánya kezdeményezett. Mussolini utasításait követve az olasz delegátusoknak minden egyes leszerelési konferencián tartózkodniuk kellett a konkrét kötelezettségvállalástól. Ezen a ponton Mussolini politikája nagyban eltért a brit és az amerikai politikától, és sokkal inkább Franciaországéhoz, illetve az utóbbival szövetséges államokéhoz közeledett. Mivel más tekintetben – különösen az afrikai gyarmatok kérdése miatt – Olaszország és Franciaország között is ellentétek húzódtak, fennállt annak veszélye, hogy Olaszország nemzetközileg elszigeteli magát, és olyan állam benyomását kelti, amely akadályt jelent a béke előtt. Grandi úgy látta, hogy Franciaország kétkulacsos politikát folytatott a kérdésben, mert miközben látszólag együttműködött az angolszászokkal és a leszerelés szükségességének szólamiat hangoztatta, valójában jelentős fegyverkezést folytatott. Olaszország, éppen ellenkezőleg, a fegyverkezés fontosságát hangoztatta, miközben potenciálja nem tette lehetővé a haderő érdemi fejlesztését, viszont kivívta az angolszász államok és Franciaország nehezítését. Ezzel a politikával Mussolini egyrészt ellehetetlenítette a franciákkal való viszony javulását, másrészt elidegenítette az angolszász hatalmakat Olaszországtól. Hogy ezt a hibát helyrehozhassák, Grandi szorgalmazta Mussolininál a leszerelési konferenciára szóló meghívás elfogadását, így végül az olaszok képviseltették magukat az eseményen. Grandi célja a részvétellel az volt, hogy előmozdítsa a francia–olasz megegyezést, amelyet mintegy előfeltételnek tartott ahhoz, hogy Olaszország kompromisszumra kész államként tűnjön fel a nemzetközi kapcsolatok színterén, megalapozva ezzel a Nagy-Britanniával és az Amerikai Egyesült Államokkal való viszony megerősítését, ami Grandi külpolitikájának fő célja volt.³³

32 Grandi (1985) 268–271. old.

33 Grandi (1985) 277–281. old.

5. Konklúziók

Természetesen fel lehetne sorakoztatni további példákat is annak alátámasztására, hogy Dino Grandi, mint külügyi államtitkár és külügyminiszter sokkal inkább Salvatore Contarini, mintsem Benito Mussolini külpolitikai elveit tekintette irányadónak. Ennek oka az volt, hogy Grandi képes volt felülemelkedni a pártpolitikán, és Olaszország hosszú távú érdekeit szem előtt tartva cselekedni. Államtitkári kinevezését követően hamar belátta, hogy az ország nemzetközi tekintélyének fenntartásához és a többi állammal való konszolidált viszony lehető legjobb biztosításához kellő külpolitika folytatásához szüksége van az Olasz Külügyminisztérium „régis gárdájára”. Ebből fakadóan a tanulmány elején feltett kérdést, hogy vajon sikerült-e a minisztérium „fasizálása”, úgy válaszolhatjuk meg, hogy a fasiszták közül kinevezett külügyi vezető, Grandi maga látta be, hogy Olaszország nemzetközi pozíciójának minél kedvezőbbé tétele érdekében le kell mondani a teljes „fasizálásról”. Azaz a Külügyminisztérium olyan intézmény maradt, amely igyekezett mérsékelni a fasiszta rezsim túlkapásait, amennyiben az ország érdekei úgy kívánták.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Levéltári források

ASMAE: Archivio Storico Diplomatico del Ministero degli Affari Esteri Archivio personale di Dino Grandi.

Emlékiratok

Grandi, Dino (1985): Il mio paese. Ricordi autobiografici. A cura di Renzo De Felice. Mulino. Bologna.

Feldolgozások

Bucarelli, Massimo (2006): Mussolini e la Jugoslavia 1922–1939. B. A. Graphis. Bari.

Caneloro, Giorgio (2014): Storia dell'Italia moderna. Vol. 9. Il fascismo e le sue guerre 1929–1939. La Feltrinelli. Milano.

De Felice, Renzo (1974): Mussolini il duce I. Gli anni del consenso 1929–1936. Il Mulino. Bologna.

Di Nolfo, Ennio (1960): Mussolini e la politica estera italiana (1919–1933). Cedam, Padova.

Garai Ildikó (2003): A fasiszta hatalomra jutást megelőző és azt követő külpolitika összehasonlítása. Külügyi Szemle, 2003/3. szám. 153–183. old.

Lefebvre D'Ovidio, Francesco (2016): L'Italia e il sistema internazionale. Dalla formazione del Governo Mussolini alla Grande depressione (1922–1929) Vol. II. Edizioni di Storia e Letteratura. Roma.

Nello, Paolo (2003): Dino Grandi. Il Mulino. Bologna.

Ormos Mária (2019): Mussolini. Kossuth. Budapest.